

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

просувала в Україні геополітичну доктрину «русскій мір», спрямовану на розмивання національної і громадянської ідентичності українців («слов'яни», «православні»), заперечення існування Української держави («південні і західні руські землі», складник «Святої Русі»), що відкривало шлях до її поглинання РФ.

Література

1. Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. Київ: КАЛАМАР, 2017. 268 с.
2. Нагорна Л. «Війни ідентичностей»: сценарії і ризики // URL: [https:// ipriend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/nahorna_viiyny.pdf](https://ipriend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/nahorna_viiyny.pdf)
3. Ніцой А. Війна і мир національних ідентичностей // URL: [https:// uain.press/articles/vijna-i-myr-natsionalnyh-identychnostej – 1094374](https://uain.press/articles/vijna-i-myr-natsionalnyh-identychnostej-1094374)
4. Світова гібридна війна: український фронт / за заг. ред. В.П. Горбуліна. Харків: Фоліо, 2017. 496 с.

Олександр Саган

професор, доктор філософських наук, завідувач відділенням релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАНУ

МОСКОВСЬКИЙ ПАТРІАРХАТ ЯК СКЛАДОВА НИНІШНЬОЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ: ІДЕОЛОГІЧНИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ ДІЯЛЬНОСТІ

Основні тези:

1. Московський патріархат ще із початку 90-х років минулого століття активно включився у політичну діяльність, передусім у сфері організації роботи російської діаспори. Зокрема у 1993 р. Російська ПЦ виступила ініціатором заснування постійно діючого Всесвітнього російського народного собору. Цю міжнародну громадську організацію очолив Московський патріарх. Діяльність Собору і стала одним із базових чинників формування нині добре відомої доктрини – різновиду давньої доктрини «Москва – третій Рим». Доктрина «русского міра» була взята В.Путіним для відпрацювання і на рівні державних органів. У березні-травні 2022 р. понад 1,5 тис. визначних богословів та теологів світу охарактеризували доктрину «русскій мір» як новітню православну етнофілетичну єресь. Проте керівництво чи навіть пересічний клір УПЦ МП не зробив жодних спроб засудити

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

згадану доктрину, оскільки від початків появи вона активно пропагувалася і нині пропагується на теренах України.

2. Православ'я в Україні, після розпаду Радянського Союзу, мало шанс практично безболісно вийти із юрисдикції Московського патріархату – виконати канонічні вимоги (34 апостольське правило). Але для цього необхідна була внутрішня єдність і бажання Церкви, а також підтримка влади (хоча б на рівні убезпечення кліриків від впливу закордонних факторів). Проте Собор УПЦ МП 1-3 листопада 1990 р., який проголосував за автокефалію, зробив стратегічну помилку – просив автокефалію у Московського патріархату (це подання «розглядається» там й донині), а не Церкві-матері – Константинопольської Церкви. Байдужість тодішнього вищого керівництва України до питання автокефалії та слабкість СБУ призвели до того, що ФСБ та інші спецслужби Росії у той час взяли під свій контроль процеси, що відбувалися у православ'ї на теренах України. А під час президентства Л.Кучми була зроблена ставка на розбудову УПЦ МП як основи майбутньої Помісної Церкви. Пріоритет у поверненні культових приміщень надавався саме цій Церкві. Фактично йшлося про штучну розбудову структур УПЦ МП навіть у тих областях, де вона мала на початках незалежності мінімальну підтримку.

3. Такий стан справ дозволив Російській Федерації активно використовувати можливості й потенціал УПЦ МП для проведення своєї різноманітної за спрямованістю роботи на території України фактично протягом всіх років незалежності. Ієрархія УПЦ МП та більшість священників ніколи не ставили під сумнів свою належність до Московського патріархату. А з грудня 2017 року (із прийняттям нового Статуту РПЦ), говорити про їх «самостійність» чи «незалежність» (статуси, яких немає у канонах) не приходиться. Тому цю структуру Вселенський патріарх цілком справедливо визнає як «об'єднання єпархій Московського патріархату в Україні» (МПвУ). Що це дійсно так, підтверджується й відсутністю реакції УПЦ МП на фактичне анексування кількох її єпархій (перехід їх у пряме підпорядкування Московському патріархові Кіріллу). Собор 27 травня 2022 року був скликаний із порушенням статуту Церкви і був лише спробою зупинити переходи громад із УПЦ МП в ПЦУ.

4. УПЦ МП є важливою складовою гібридної війни Росії проти України. Фактично це й донині – відкритий канал можливостей для російської пропагандистської машини здійснювати ідеологічний вплив і навіть антиукраїнське виховання громадян України. І не лише вірян цієї Церкви. Йдеться про нав'язування через Церкву та її біляцерковні організації

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

(братства, козацькі парамілітарні структури, сестринства тощо) ідеологом «Москви – третього Риму», «Триєдїної Русі», «Слав'янської єдності» «русского міра» тощо, згідно із якими Україна:

а) Не є самостійною державою, а є лише частиною якоїсь «єдиної» чи «святої» Русі (під якою розуміється саме Московія-Росія).

б) Навіть у статусі умовно-самостійної держави («братского народа»), Україна розквіту може досягти лише у єдності (союзі) із Росією.

5. Через УПЦ МП поширюється також православна ересь «царебожія» – обожнення Миколи II (який на час смерті відрікся від престолу, а тому не міг бути канонізований як цар) та нав'язування українцям провини за смерть царської родини.

У цьому ж переліку можна говорити про намагання кліру УПЦ МП:

– Нав'язати українцям думку, що Голодомор 1933 року – це не геноцид і злочин Російської держави, а розплата за гріхи (в т.ч. й вбивство царя). Вислів митрополита Онуфрія «катюзі по заслугі» (щодо Голодомору) – свідчення не лише сприйняття цієї події, але й контекст, у якому подає Голодомор УПЦ МП у своїй діяльності (проповіді, спілкування тощо).

– Формування в Україні громадської думки, що війни Росії проти України, яка розпочалася у 2014 році, є «братовбивчою війною». Цей месидж є, фактично основним і донині (факти відмов у похованні українських воїнів, які й зараз трапляються, відмова керівництва УПЦ МП вшанувати героїв України Верховній Раді України або відмова засудити діяльність отців-колаборантів і т. п., обґрунтовуються саме таким контекстом).

6. Московська патріархія, на чолі із патріархом Кіріллом також відзначилася тим, що запровадила ще одне єретичне як для православ'я вчення – «про викупну жертву» (прощення гріхів за участь у війні проти України). Цим самим ця інституція не просто намагається вислужитися перед владою, але всіляко доказує, що Московська патріархія є важливою складовою путінського режиму. Ця складова допускає і освячує діяльність навіть «православних армій»: «Російська православна армія», «Православна приватна військова компанія «Андріївський хрест» тощо. Такі дії Московської патріархії призводять до самознищення (руйнування із середини) цієї Церкви.

7. Останнім часом росіяни дещо змінили риторичку щодо мети війни в Україні. Замість «денацифікації» все частіше чуємо про «десатанізацію» України. Вони шукають нові смисли, які дадуть логіку і привабливість цій війні. І цю логіку певним чином намагається дати давній проект соратника В.Путіна – О.Дугіна, який паралельно із доктриною «русского міра»

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

Кірілла почав розробляти власний проект із назвою «Катехон» (сайт Katehon.com). За цим проектом нинішня Росія подається як «останній оплот світу від диявола і його матеріальних діянь на Землі» («Росія рятує світ від бездуховності й сатанинського розгулу Заходу»).

Православна Церква стає «духовною службою безпеки», яка здійснює свою місію на «дипломатії мощів святих», ікон, будівництві церков і монастирів. Фактично відбувається злиття державних і церковних інституцій. Патріархія стає «міністерством пропаганди релігійних цілей», з активним використанням «релігійної дипломатії». Не випадково В.Путін двома складовими, які зміцнюють російську державність та створюють необхідні передумови для забезпечення внутрішньої і зовнішньої безпеки країни назвав: «традиційну конфесію Російської Федерації (православ'я) і ядерний щит Росії («В.Путін полагает, что российскую безопасность укрепляют ядерное оружие и православие», Православие.RU. 2007. 01 февраля / <http://www.pravoslavie.ru/news/20667.htm>).

Цим самим Кірілл і Путін фактично відродили політику царської імперії у ХІХ ст., коли царі активно будували православні храми у багатьох європейських країнах (Італія, Німеччина, Франція тощо). Зокрема у 2017 р. у Парижі Росія побудувала свій «православний духовний центр» (початкова школа, виставковий центр, собор Св.Трійці). Було вкладено понад 170 млн. євро. Можна назвати ще багато подібних проектів, які (якщо це йдеться про інші помісні Церкви), можна навіть кваліфікувати як форма підкупу.

Так, Росія фінансувала реставрацію Собору св.Миколи Чудотворця в Ніцці (понад 15 млн. євро). На різноманітні проекти на Афоні до 2016 року було витрачено біля 1 млрд. дол. США – у цьому році вони «святкували» там «1000-ліття перебування Росії на Афоні» (абсурд ситуації в тому, що Московії, як і Московської ПЦ, ще не було створено, а московське монашество, виявляється, на Афоні уже було...). У Румунії – частково профінансовано Кафедральний собор у Бухаресті. У Сербії лише мозаїка у храмі Св.Сави у Белграді, обійшлася Газпрому у 4 млн. євро. Подібних прикладів багато.

Всі ці кошти, виявляється, витрачаються для того, щоб «повернути Захід у лоно християнства». Як стверджують ідеологи «Катехону», щоб Західна Європа стала територією християнської місії, «ми повинні побудувати «тисячу православних церков» у Західній Європі. Так, саме тисячу. У кожному місті, що налічує 100 тисяч жителів, повинна бути православна церква» (резидентура?).

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

Росія – чи не єдина держава, яка займається сьогодні фінансуванням православних церков і центрів у Європі. Приблизно те ж саме деякі ісламські країни проробляють щодо мечетей.

У 2003-2007 рр. був здійснений один із найбільш коштовних для Росії проект – об'єднання Московської патріархії із Російською ПЦЗ Закордонною. Таким чином російські спецслужби отримали в оперативне користування десятки монастирів та іншої нерухомості у всьому світі.

8. Нині реалізація проекту Катехон спрощується, оскільки отримує значне кадрове поповнення з України. Адже УПЦ МП вже віддавна активно втягнута у закордонну діяльність Московської патріархії, оскільки нині, у зв'язку з переходами громад УПЦ МП у ПЦУ (митрополита Епіфанія), вивільняється велика кількість кліру, які, в силу свого виховання чи меркантильних інтересів (отримування прямих «стипендій» від олігархів, які матеріально підтримують УПЦ МП), не переходять до ПЦУ разом зі своїми вірянами.

А нині йдеться також про значну роботу із декілька мільйонним контингентом біженців із України, які не приймають і не сприймають кліриків-росіян. Проте чи тільки «справами божими» зайняті деякі отці? Нині є відповідна заява Світового Конгресу Українців, Європейського конгресу українців [1] та пересічних діаспорян у різних країнах [2] щодо того, що православні клірики займаються «збором персональних даних, агентурною роботою, прямою вербовкою». Україномовні клірики, які знають і можуть маніпулювати контекстом українських подій, є дуже ефективними для московських спецслужб. Таким чином фактично йде подальше формування європейської агентурної мережі (у межах проекту «Катехон»).

9. Яким чином протидіяти використанню УПЦ МП у гібридній війні проти України? Радикальні способи вирішення питань, що стосуються свободи совісті, не ефективні. Борючись із «руським міром», ми не повинні уподібнюватися йому. Проте тут маємо особливий випадок. Держава повинна реагувати і ця реакція має бути жорсткою, але у межах чинного законодавства. А згідно останнього, Церква не є юридичною особою. Тому відповідальність має бути адресною.

Ми також повинні розуміти, що люди, які виховані цією Церквою, живуть у своєрідній інформаційно-емоційній бульбашці, створеній Моспатріархією. І таких людей достатньо багато. Ми повинні витягувати людей із цієї паралельної реальності – давати їм об'єктивну інформацію щодо реальної діяльності їх Церкви та її ролі у розпалюванні війни.

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

Шлях прямої законодавчої заборони УПЦ МП, на мій погляд, може бути реалізованим лише після потужної роз'яснювальної роботи і реального покарання сотень кліриків-колаборантів із УПЦ МП, які зрадили країну. Закон слід приймати лише за умов наявності реальних механізмів забезпечення його реалізації та врахування можливого саботажу його виконання з боку чиновників різних рівнів та представників силових структур, які є симпатиками цієї Церкви.

Проте у мене викликає сумнів доцільність такого кроку. Адже в Україні немає реальних й ефективних механізмів зупинення діяльності релігійної інституції. «Заборона» буде означати лише позбавлення статусу юридичної особи величезної кількості релігійних інституцій – складових УПЦ МП (Церкви в Україні не мають статусу юрособи). Проте, якщо виходити із уже чинного законодавства, всі ці інституції ще у жовтні 2019 року втратили такий статус, оскільки не мають чинних статутів (зміни згідно ЗУ «Про внесення зміни до ст.12 ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» внесли всього біля сотні громад).

Чи доцільно приймати новий закон про діяльність УПЦ МП, якщо не виконуються вже прийняті? З іншого боку, чи вирішує проблему загалом позбавлення статусу юридичної особи інституцій/громад УПЦ МП? Ні. Вони можуть вільно діяти і без такого статусу. Свого часу радянська влада, використовуючи всю потугу своєї каральної машини та тотальну ідеологічну зомбованість населення, за десятиліття боротьби, так і не змогла припинити діяльність опозиційних до «офіційного православ'я» катакомбних Істинно-православних християн, Істинно-православної Церкви та їх відгалужень. Відомий також невдалий досвід боротьби спецслужб проти катакомбної Української греко-католицької Церкви. Але ці методи протистояння у демократичній державі неприпустимі.

Ми повинні також усвідомлювати, що законодавча заборона УПЦ МП, фактично маючи незначну ефективність, надасть війні Росії проти України нових важливих сенсів. До сумнівної боротьби із «західними сатаністами» буде додана дієва і зрозуміла всім теза про «боротьбу за віру православну», яка зазнає гонінь тощо. Також слід врахувати, що пряма заборона діяльності УПЦ МП призведе до активізації маргіналів і опозиційної діяльності кліриків.

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

10. Які кроки можна і необхідно зробити державним органам та громадянському суспільству уже зараз?

– Широко висвітлювати у контрольованих державою ЗМІ («Єдиний марафон» та ін.) і давати належну оцінку всім фактам колабораціонізму кліриків УПЦ МП, передусім на окупованих територіях.

– Виконати вже діючий закон про внесення змін до статутів релігійних організацій і домогтися внесення змін у документи. Це стане доказом для багатьох представників громад щодо належності цієї структури само до Моспатріархії. Нині багато чиновників введені в оману тим, що закон нібито заблокований. Проте Київський окружний апеляційний суд призупинив дію закону «для забезпечення позову» лише щодо 266 об'єктів. У всіх інших (а це понад 12 тис.) статус юридичної особи фактично втрачений (через недійсний статут) ще із жовтня 2019 року.

– Негайно розірвати всі договори, які укладені державними та комунальними підприємствами із УПЦ МП на підставі того, що їх статuti є не чинними. А якщо такі зміни внесені – на підставі організації, керівний центр якої знаходиться у державі-агресорі. Йдеться не лише про користування нерухомістю, але й про інші форми співпраці.

– Зупинити всю комерційну діяльність релігійних організацій, в яких не дійсні статuti.

– На час військового стану визнати право територіальних громад чи військових адміністрацій приймати рішення (яке, до речі, повністю відповідає чинному законодавству) забороняти чи обмежувати діяльність УПЦ МП на їхній території.

– Назавжди позбавитися ситуації, коли священники мають якісь преференції у своїй адміністративній чи кримінальній відповідальності перед нормами чинного законодавства.

– Позбавити можливості офіційно чи не офіційно вивозити кошти з України у Софріно чи інші російські центри, які виготовляють продукції для церковних потреб (подібна продукція продається і в інших країнах). Персональні санкції проти патріарха Кірілла цього не передбачають.

– Прийняти закон, що забороняє будь-яку форму прямого підпорядкування (ставропігію) українських монастирів чи окремих громад (інституцій) закордонному центру, який знаходиться на території держави-агресора.

– Унеможливити будь-яку роботу спецслужб Росії чи інших держав щодо впливу на релігійну ситуацію в Україні.

Релігійний чинник та його використання у сучасній гібридній війні

КРУГЛИЙ СТІЛ-ДИСКУСІЯ

– Перевірити джерела фінансування УПЦ МП загалом та тих кліриків, які залишилися без своїх громад, й дослідити питання законності такого фінансування. Адже деякі «бізнесмени-благодійники» уже офіційно визнані російськими резидентами (як це сталося із А.Деркачем), деякі ще в процесі цього визнання. Такий стан справ дозволяє говорити навіть про певну «олігархізацію» цієї Церкви.

11. У найближчій перспективі, на нашу думку, МПвУ не зникне в Україні. Тут ще надто багато їх прихильників та етнічних росіян. Проте вона має повністю відповідати своїй назві – стати єпархією чи митрополією у складі Московського патріархату із чітким розумінням неможливості виконувати будь-які інші функції, окрім релігійних. Бо станом на сьогодні, це швидше політична організація із виразними релігійними особливостями, аніж релігійна організація.

Література

1. Діаспора зафіксувала роботу російських спецслужб з українськими біженцями. URL: http://ukrpohliad.org/komentari/diaspora-zafiksuvala-robotu-rosijskyh-spetssluzhb-z-ukrayinskymu-bizhentsyamy.html?fbclid=IwAR3Plh_UwRPBAihuSO0u2LRsW0dtMjdBUX30APV_jTaM53F4g1uir0Tjwv0
2. Українська діаспора звернулася до єпископів Португалії через візит представників УПЦ МП. URL: https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-diaspora/3604419-ukrainska-diaspora-zvernulasado-episkopiv-portugalii-cerez-vizit-predstavnikiv-upc-mp.html?fbclid=IwAR17GawUhRQR_PLX5fec1tEnT3sXwYipT4DQYJKghb7dPUVx2tmQqliL9yk

Юрій Срогий

аспірант кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка

ДИНАМІКА ПЕРЕХОДУ ЦЕРКОВНИХ ГРОМАД ДО УПЦ КП В 2014-2021 РОКАХ

Усі нові політичні виклики, які з'явилися в Україні після 2014 року — зокрема Євромайдан, анексія Криму, окупація територій на Донбасі, кампанія дезінформації в рамках нового типу гібридної війни — сприяли загостренню рефлексії в різних соціальних та культурних факторах (зокрема релігійних) та у політичних процесах в Україні.